

КЉУЧНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ ЗА УЧЕЊЕ ТОКОМ ЧИТАВОГ ЖИВОТА У СТРУЧНОМ ОБРАЗОВАЊУ У СРБИЈИ

etf

SHARING EXPERTISE
IN TRAINING

**THE EUROPEAN TRAINING FOUNDATION (ETF)
HELPS TRANSITION AND DEVELOPING COUNTRIES TO
HARNESS THE POTENTIAL OF THEIR HUMAN
RESOURCES THROUGH THE REFORM OF EDUCATION,
TRAINING AND LABOUR MARKET SYSTEMS IN THE
CONTEXT OF THE EU'S EXTERNAL RELATIONS POLICY.**

HOW TO CONTACT US

Further information on our activities, calls for tender and job opportunities can be found on our web site: www.etf.europa.eu

For any additional information please contact:

External Communication Unit
European Training Foundation
Villa Gualino
Viale Settimio Severo 65
I – 10133 Torino
T +39 011 630 2222
F +39 011 630 2200
E info@etf.europa.eu

КЉУЧНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ ЗА УЧЕЊЕ ТОКОМ ЧИТАВОГ ЖИВОТА У СТРУЧНОМ ОБРАЗОВАЊУ У СРБИЈИ

Београд, јануар 2007. године

*Чланови истраживачког тима: Мирјана Бојанић, Јелена Јаковљевић,
Мирјана Милановић, Искра Максимовић*

Завршни извештај

Број пројекта: WP06-53-01

© Reproduction is authorised provided the source is acknowledged.

The views expressed in this publication are those of the authors and do not necessarily reflect those of the ETF or the European Union.

САДРЖАЈ

1. УВОД	5
2. ПРОЈЕКАТ КЉУЧНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ У УЧЕЊУ ТОКОМ ЧИТАВОГ ЖИВОТА У СРБИЈИ	9
2.1 ДЕФИНИЦИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПЕТЕНЦИЈА	9
2.2 ПРОЈЕКТНЕ АКТИВНОСТИ	10
2.3 ИСТРАЖИВАЧКИ ПРИСТУП	10
3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА	11
3.1 МЕТОДОЛОГИЈА	11
3.2 ОПИС УЗОРКА	11
3.3 ИСТРАЖИВАЧКИ ИНСТРУМЕНТИ	15
3.4 ПРОЦЕДУРЕ	15
4. АНАЛИЗА ОДГОВОРА	17
4.1 УЧЕНИЦИ ЗАВРШНИХ РАЗРЕДА (ТРОГОДИШЊИХ И ЧЕТВОРОГОДИШЊИХ ПРОГРАМА)	17
4.2 НАСТАВНИЦИ	24
4.3 СТАВОВИ ДИРЕКТОРА ШКОЛА	33
5. ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ	37

1. УВОД

Данашњи свет се, према мишљењу аналитичара, налази у процесу транзиције из индустријске ере у информациону и комуникациону еру, често означавану као учено друштво.

Такво ново друштво захтева различите врсте учења које воде ка сталном и доживотном учењу, запошљавању и личном развоју сваког појединца. Нови захтеви и потребе настају, пре свега, као резултат три међусобно повезана фактора:

- широка дифузија информационих технологија које утичу на укупан радни процес у већини сфера људског живота, али и на непосредни процес производње;
- економска конкуренција која настоји да буде што више међународна и захтева већу ефикасност, бољи квалитет и много више иновација како у службама тако и у производњи. То има за последицу захтев за високо вреднованим производима и службама и напуштањем јефтине и масовне производње;
- промене у радним организацијама у смислу напуштања традиционално ригидних организационих и пословних структура.

За појединца, учење за запошљавање значи развој способности да пронађе, сачува и промени посао или да генерише самозапошљавање. Такве вештине омогућавају вертикалну и хоризонталну мобилност радника на тржишту рада и њихову адаптивност на промене у технологијама и у новим формама организације рада. Са аспекта потреба радника, учење за запошљавање значи остваривање принципа доживотног учења и индивидуално постизање компетенција које јачају професионалну мобилност и сигурност посла. За предузећа и послодавце вештине запошљавања значе да су њихови радници способни да одговоре на промене захтеве радних места и јачају компетицију предузећа и њихов развој. За државу, овај концепт значи креирање радне снаге која има адаптивне способности што је у складу са захтевима тржишта рада. Међутим, учење ипак не значи аутоматско остваривање запошљавања, јер ће запошљавање много више зависити од способности појединаца да преносе кључне компетенције са једног посла на други.

Данас се све више траже радници који имају већи дијапазон вештина, који имају способност самосталног рада, који су адаптивнији у процесима производње и који су поливалентни. Самим тим је промењен и концепт схватања компетенције - уместо традиционалног схватања вештине, послодавци све више траже и инсистирају на укупним компетенцијама појединаца и посебно на њиховим способностима да комуницирају, решавају проблеме, раде у тиму него на чистим техничким вештинама. Мада, с друге стране тржиште рада шаље и контрадикторне потребе јер послодавци траже појединца који је високо адаптиван (опште оријентисан) и који може одмах да ради (специјалиста) што додатно оптерећује и компликује одговор стручног образовања и оспособљавања према потребама тржишта рада. Образовање, поред баланса знања, вештина и компетенција које се стичу током школовања и оних које ће омогућити младима и одраслима да се запосле, треба истовремено да пружи општу основу која ће омогућити њихово даље образовање и напредовање.

Кључна знања, вештине и компетенције које воде запошљавању обухватају:

- интелектуалне способности,

КЉУЧНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ ЗА УЧЕЊЕ ТОКОМ ЧИТАВОГ ЖИВОТА У СТРУЧНОМ ОБРАЗОВАЊУ У СРБИЈИ

- друштвене и интерперсоналне вештине и знања (комуникације, тимски рад, процес доношења одлука, преузимање одговорности);
- пословне и предузетничке вештине и знања (предузетничке способности, креативност и иновативност, самозапошљавање);
- вишеструке техничке вештине и знања.

У пракси ова два приступа су веома често повезана и међусобно допуњена. Према савременим тумачењима **компетенција** се дефинише као *поседовање и примена знања и вештина према утврђеним исходима учења¹ и стандардима који кореспондирају захтевима радног места и другим професионалним потребама*. У складу са међународним студијама и истраживањима “компетенција” се дефинише као комбинација знања, вештина и способности/ставова који одговарају одређеној ситуацији. Компетенције у базичним вештинама језика, писмености, рачунања и информатичким технологијама чине суштинску основу учења и основу за подршку свим активностима учења.

Компетенција обухвата: а) когнитивну компетенцију која укључује и коришћење теорија/концепта, али и имплицитног знања (тацит кноуледге), које се стиче искуством; б) функционална компетенција (способности, кноу-хов), која је потребна за вршење конкретне делатности; в) персонална компетенција, која се односи на понашање/поступање у/са неком датом ситуацијом; г) етичка компетенција, која обухвата одређене личне/друштвене вредности.

Кључне компетенције² представљају трансферзибилни, мултифункционални пакет знања, вештина и способности које су потребне појединцу да би остварио лично испуњење, развој, професионалну мобилност и запошљавање. Кључне компетенције појединац стиче на крају стручног образовања и оспособљавања и представљају основу за његово доживотно учење.

Оваква дефиниција посебно наглашава трансферзибилност и адаптивност кључне компетенције у многим ситуацијама и контекстима. Мултифункционалност значи да се постигнуте кључне компетенције могу користити за достизање различитих професионалних задатака и представљају могућност за лично испуњење у животу, раду и учењу сваког појединца. У овом контексту постизање кључних компетенција омогућава остваривање три основна задатака битна за сваког појединца али и друштва у целини:

- лично испуњење и професионални развој (културни капитал): остварење професионалних циљева и личних жеља везаних за континуирано учење;
- активно грађанство (социјални капитал): стварање могућности свакоме да као активан грађанин учествује у развоју друштва;
- запошљавање (људски капитал): способност сваког појединца да постигне и оствари посао на тржишту рада.

Кључне компетенције су потребне појединцу за његово лично испуњење и развој, активну грађанску улогу, друштвену инклузију и запошљавање. Европски оквир за кључне компетенције за учење током читавог живота дефинише осам кључних компетенција:

- **Комуникација на матерњем језику** — значи да се изразе и преведе мисли, осећања и чињенице у усменој и писаној форми и то у укупном друштвеном и културном контексту, затим у образовању и раду и код куће;

1 *Исходи учења* – сет знања, вештина и способности потребних за даље образовање, иницијалну оспособљеност за обављање занимања и ефективно извођење послова

2 Европска Комисија: ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА РАДНИХ ПРОГРАМА „ОБРАЗОВАЊЕ И ОБУКА 2010“, РАДНА ГРУПА „ОСНОВНЕ ВЕШТИНЕ, ПРЕДУЗЕТНИШТВО И СТРАНИ ЈЕЗИЦИ“, НОВЕМБАР 2003

- **Комуникација на страном језику** — широко је повезана са комуникацијом на матерњем језику, с тим да способност треба да варира између четири димензије комуникације на страном језику - слушања, говора, читања и писања;
- **Основне компетенције из математике, природних наука и технологије** — значе способност сабирања, одузимања, множења, дељења, и то на нивоу менталног рачунања и на нивоу писаног рачунања како би се решили различити проблеми у свакодневним ситуацијама;
- **Дигитална компетенција** — значи сигурно и критичко коришћење електронских медија у раду, одмору и комуникацији;
- **Научити како се учи** — значи склоност и способност да се организује и регулише процес сопственог учења што значи ефективно коришћење времена, стицање, процесирање, примена и евалуација кључног знања — код куће, на послу, у процесу образовања и оспособљавања;
- **Интерперсоналне, интеркултуралне компетенције, друштвене и грађанске компетенције** — потребне су за ефективно учешће у грађанском и друштвеном животу, укључујући способност решавања конфликта и ефикасна сарадња са другима у различитим ситуацијама и контекстима;
- **Предузетнички и иновацијски дух** — значи спремност за прихватање промена, за подршку и адаптацију промена у складу са спољашњим условима, за преузимање одговорности за властите акције, развијање стратешких визија, постављање и остваривање задатака;
- **Културна свест и изражавање** — значи разумевање важности креативног изражавања идеја, искустава и емоција кроз различите облике медија, затим укључујући музику, плес, књижевност и ликовну уметност.³

Концепт кључних компетенција директно отвара питање традиционалног разумевања шта треба да се учи у школи и како треба да се реализује настава. Традиционално, школе и друге образовне институције су образовале појединце за послове у предузећима и компанијама где су они имали релативно стабилне послове. Данас, образовање треба да припреми појединце не само да би успешно водили своје фирме већ и да постану иновативни и "предузимљиви" унутар компанија у којима су запослени. Послодавци траже појединце који су способни да комуницирају са компанијама у различитим деловима света што значи да им је потребна комуникација на страним језицима, затим појединце који ће моћи да користе компјутерску технику, који ће бити способни да раде самостално и у тиму, који ће моћи да уче из сопственог искуства, који су иновативни и имају широко разумевање различитих култура."⁴

Улога наставника у овом процесу је кључна што захтева да се у наредним годинама главна пажња посвети оспособљавању наставника њиховом стручном усавршавању и укупним школским развојним пројектима. Такође, јасно је и да кључне компетенције не могу да буду развијене само кроз иницијално образовање.

³ A Pirrie: Key competences for lifelong learning: A European Union reference framework, paper presented at the ETF workshop on 30 March 2006.

⁴ Evelyn Viertel DEVELOPING KEY COMPETENCES FOR LIFELONG LEARNING, European Training Foundation.

2. ПРОЈЕКАТ КЉУЧНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ У УЧЕЊУ ТОКОМ ЧИТАВОГ ЖИВОТА У СРБИЈИ

“Кључне компетенције у учењу током читавог живота у Србији” је истраживачки пројекат чији је циљ да покаже преглед тренутне ситуације и понуди могуће препоруке у односу на две кључне компетенције - **Научити како се учи и Предузетништво у средњем стручном образовању у Србији.**

Задачи пројекта у Србији били су усмерени на анализу обима и могућности окружења за учење и педагошке приступе који су компатибилни са развојем кључних компетенција, уз посебно фокусирање на две изабране кључне компетенције - *Научити како се учи и Предузетништво* и то у средњем стручном образовању.

На основу те анализе припремљене су и посебне препоруке за унапређивање педагошког окружења, педагошких приступа како у оквирима законских решења, тако и у области стручног усавршавања, развоја наставног програма, итд. На тај начин, рад на овим два кључним компетенцијама може послужити као платформа за укључивање концепта кључних компетенција за доживотно учење у образовни систем Србије.

Обе компетенције су истражене и развијене у оквиру средњег стручног образовања у Србији, а посебна пажња посвећена је утврђивању начина и места за укључивање ових кључних компетенција и како оне могу да допринесу учениковом развоју и напретку на њиховом образовном путу. Односно, циљ је да се ученик нађе у центру процеса учења уместо традиционалног схватања да је ученик објект учења. На тај начин помера се традиционална парадигма од наставе ка учењу.

Овај Пројекат је реализован уз директну подршку и помоћ Министарства просвете и спорта Републике Србије. Министарство просвете је било укључено у све фазе пројекта и пружило је сву потребну подршку истраживачком тиму да реализује пројекат. У реализацији пројекта био је укључен и Центар за стручно и уметничко образовање Завода за унапређивање васпитања и образовања.

2.1 ДЕФИНИЦИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПЕТЕНЦИЈА

Дефиниција кључне компетенција *Научити како се учи* обухвата способност да се следи и истраје у учењу. Појединац треба да буде способан да организује своје учење, да ефикасно користи време и информације и као појединац и као члан тима. Ова компетенција обухвата и свест о личном процесу учења и потребама, затим идентификовање расположивих могућности и способност превазилажења препрека да би се успешно учило. То значи стицање, обрада и прихватање новог знања и вештина као и тражење и коришћење саветовања. *Научити како се учи* подстиче ученика да у процес учења укључује и животна искуства како би што успешније применио знања и вештине у различите ситуације код куће, на послу у образовању и оспособљавању. Мотивација и сигурност су кључни за индивидуалну компетенцију.

Предузетништво” се односи на индивидуалну способност да претвори идеје у акције. Ова компетенција укључује креативност, иновативност и преузимање ризика као и способност планирања и вођења пројеката да би се постигли задаци. Ова компетенција подржава појединца у свакодневном животу - код куће, у друштву, на послу.

2.2 ПРОЈЕКТНЕ АКТИВНОСТИ

Истраживачке активности:

- Припрема и развој инструмената за истраживање
  - Упитник за ученике завршних разреда
  - Упитник за наставнике
  - Структурирани интервју за директоре школа
- Развој стратификованог, национално-репрезентативног узорка; селекција школа, одељења, наставника
- Усаглашавање и усклађивање инструмената на нивоу читавог пројекта
- Пилотирање инструмената
- Прикупљање података
- Уношење емпиријских података
- Статистичка анализа
- Израда првих појединачних извештаја
- Квалитативна анализа институционалних капацитета (развој плана одржавања интервјуа, унос података, анализа података, писање извештаја)
- Припрема нацрта извештаја заснованог на анализи емпиријских података, укључујући и податке добијене квалитативном анализом.

Промотивне активности

- Структурирање препорука које се односе на увођење две кључне компетенције у средње стручно образовање у Србији
- Развој прецизног медијског плана промоције
- Представљање резултата истраживања просветним властима на националном нивоу (Министарство просвете и спорта, школе, друге институције)

2.3 ИСТРАЖИВАЧКИ ПРИСТУП

Истраживањем су обухваћени ученици завршних разреда, наставници и директори школа. Поред тога у оквиру овог пројекта извршена је и анализа курикулума, законске регулативе, статистичких показатеља о развоју стручног образовања, стратешких докумената о даљем развоју стручног образовања у Србији. Током посета стручним школама обављени су разговори о ефектима започете реформе стручног образовања у Србији, почетним резултатима и посебно сарадњи средњих стручних школа са послодавцима на локалном нивоу. Подаци добијени у оквиру ове анализе коришћени су као основа и допуна добијеним резултатима у самом истраживању.

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

3.1 МЕТОДОЛОГИЈА

Истраживање је реализовано на узорку од 16 средњих стручних школа које су по свом географском положају смештене у различитим деловима Републике - у малим местима, у већим урбаним целинама и у великим градовима. Обухваћена су веома развијена економска подручја, али и неразвијене средине.

У истраживању су коришћени упитници за ученике, упитници за наставнике и упитник отвореног типа за директоре школа. Упитници за ученике и наставнике су обухватили питања за обе кључне компетенције. На тај начин је, у исто време, обављено тестирање и ученика и наставника за обе компетенције. Сва питања у наставничком упитнику су била затвореног типа, а у ученичком упитнику била су и два сета отворених питања за област предузетништва.

Истраживањем су обухваћени:

- ученици завршних разреда у трогодишњим и четворогодишњим образовним профилима,
- наставници одељенских и разредних већа, а у неким школама и скоро комплетни наставнички колективи.
- Статистичка обрада података обављена је помоћу софтвера СПСС.

3.2 ОПИС УЗОРКА

Истраживањем је обухваћен узорак од 16 средњих стручних школа, у којима се школују ученици завршних разреда у **девет** одабраних образовних профила.

Првобитно је било предвиђено да узорак обухвати по 2 одељења завршног разреда за сваки образовни профил. Међутим, како је током прве фазе истраживања установљено да је у овим одељењима мали број ученика, због значајне разлике у броју уписаних у ова одељења на почетку школовања и данас (дроп аут) одлучено је да се узорак прошири на по 3 одељења сваког од предвиђених профила. Коначан број одељења по профилима, обухваћених истраживањем, последица је са једне стране, непостојања више одељења образовног профила зидар на територији Србије или са друге стране лошом организацијом директора школе обухваћене истраживањем, која није обезбедила присуство испитаника у време посете истраживача.

При формирању стратификованог узорка школа, поред присуства одговарајућег образовног профила, водило се рачуна о броју подручја рада заступљеним у школи (једном, два, три или четири), величини школе (према броју ученика), територијалном распореду (у складу са мрежом средњих стручних школа). Како је у Србији реформа средњег стручног образовања започела увођењем огледних програма од 2002. године, део узорка чине и ученици и наставници школа у којима се ови огледи реализују.

Структура узорка, по школама, према броју ученика и наставника, као и полу испитаника дата је у табелама 1.1 – 1.4

КЉУЧНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ ЗА УЧЕЊЕ ТОКОМ ЧИТАВОГ ЖИВОТА У СТРУЧНОМ ОБРАЗОВАЊУ У СРБИЈИ

Табела 1.1 Структура узорка наставника према школама и полу

ШКОЛА		ПОЛ						УКУПНО	
		мушко		женско		нису се изјаснили			
назив	седиште	број	%	број	%	број	%	број	%
Прва економска школа	Београд	2	0,6	9	2,7	6	1,8	17	5,1
Економско – трговачка школа “Књаз Милош”	Горњи Милановац	1	0,3	15	4,5	1	0,3	17	5,1
Средња школа “Светозар Милетић”	Нови Сад	6	1,8	34	10,2	7	2,1	47	14,1
Угоститељско – туристичка школа	Београд	3	0,9	7	2,1	4	1,2	14	4,2
Угоститељско – туристичка школа	Чајетина	3	0,9	13	3,9	/	/	16	4,8
Грађевинска школа	Београд	5	1,5	2	0,6	9	2,7	16	4,8
Политехничка школа	Суботица	7	2,1	12	3,6	/	/	19	5,7
Школа за бродарство, бродоградњу и хидроградњу	Београд	1	0,3	11	3,3	1	0,3	13	3,9
Техничка школа “Јован Вукановић”	Нови Сад	2	0,6	7	2,1	/	/	9	2,7
Средња машинска школа	Нови Сад	15	4,5	8	2,4	/	/	23	6,9
Машинско – саобраћајна школа	Чачак	10	3,0	11	3,3	/	/	21	6,3
Машинска школа “Радоје Дакић”	Раковица	8	2,4	14	4,2	/	/	22	6,6
Политехника – школа за нове технологије	Нови Београд	9	2,7	5	1,5	/	/	14	4,2
Пољопривредно – хемијска школа “Др Ђорђе Радић”	Краљево	7	2,1	15	4,5	5	1,5	27	8,1
Средња пољопривредно-прехрамбена школа	Сомбор	11	3,3	11	3,3	1	0,3	23	6,9
Пољопривредно – хемијска школа	Обреновац	11	3,3	24	7,2	/	/	35	10,5
УКУПНО:		101	30,3	198	59,5	34	10,2	333	100,0

Табела 1.2 Структура узорка ученика према полу и дужини образовања

Образовни профил		ПОЛ						укупно	
		мушко		женско		нису се изјаснили			
трајање	назив	број	%	број	%	број	%	број	%
три године	Кувар	148	32,8	29	6,4	10	2,2	187	41,5
	Зидар - фасадер								
	Оператер машинске обраде								
	Пекар								
четири године	Економски техничар	108	23,9	155	34,4	1	0,2	264	58,5
	Туристички техничар								
	Грађевински техничар за хидроградњу								
	Техничар за роботiku								
	Пољопривре дни техничар								
УКУПНО УЧЕНИКА:		256	56,8	184	40,8	11	2,4	451	100,0

Табела 1.3 Структура узорка ученика према врсти профила – огледни класични програми

Образовни профил		укупно	
		број	%
оглед	Пољопривредни техничар	115	25,5
	Оператер машинске обраде		
	Пекар		
"класични"	Економски техничар	336	74,5
	Туристички техничар		
	Грађевински техничар за хидроградњу		
	Техничар за роботiku		
	Зидар - фасадер		
	Кувар		
УКУПНО УЧЕНИКА:		451	100,0

Табела 1.4 Структура узорка ученика према школама и образовним профилима

Школа		Образовни профил																Укупно			
		економски техничар		туристички техничар		кувар		грађевински техничар за хидроградњу		зидар - фасадер		оператер машинске обраде		техничар за роботику		пољоприв редни техничар				пекар	
назив	седиште	Број	%			Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%		
Прва економска школа	Београд	27	6,0															27	6,0		
Економско – трговачка школа "Књаз Милош"	Горњи Милановац	26	5,8															26	5,8		
Средња школа "Светозар Милетић"	Нови Сад	35	7,8	16	3,5	18	4,0											69	15,3		
Угоститељско – туристичка школа	Београд			18	4,0	31	6,9											49	10,9		
Угоститељско – туристичка школа	Чајетина					21	4,7											21	4,7		
Техничка школа "Јован Вуковић"	Нови Сад							15	3,3									15	3,3		
Школа за бродарство, бродоградњу и хидроградњу	Београд							22	4,9									22	4,9		
Политехничка школа	Суботица							19	4,2	17	3,8							36	8,0		
Грађевинска школа	Београд									24	5,3							24	5,3		
Средња машинска школа	Нови Сад											12	2,7					12	2,7		
Машинско – саобраћајна школа	Чачак											8	1,8					8	1,8		
Машинска школа "Радоје Дакић"	Раковица											16	3,5	20	4,4			36	8,0		
Политехничка – школа за нове технологије	Нови Београд													25	5,5			25	5,5		
Пољопривредно – хемијска школа "Др Ђорђе Радић"	Краљево															15	3,3	16	3,5		
Средња пољопривредно-прехранбена школа	Сомбор															11	2,4	11	2,4		
Пољопривредно – хемијска школа	Обреновац															14	3,1	14	3,1		
УКУПНО:		88	19,5	34	7,5	70	15,5	56	12,4	41	9,1	36	8,0	45	10,0	40	8,9	41	9,1		
																		451	100,0		

3.3 ИСТРАЖИВАЧКИ ИНСТРУМЕНТИ

Упитник за ученике обухватио је следеће области:

1. Како ученици виде себе
2. Значај учења у Србији
3. Шта ученици мисле о учењу
4. Шта учење значи ученицима
5. Карактеристике успешног учења/ученика
6. Мотиви за учење
7. Стратегије учења
8. Сарадња са другим ученицима
9. Приватни часови
10. Ученичко виђење наставног процеса
11. Предузетништво

Упитник за наставнике обухватио је следеће области:

1. Како наставници виде себе
2. Значење учења за наставнике
3. Карактеристике успешног учења/ученика
4. Зашто ученици уче?
5. Дешавања у школи
6. Како одговарају наставне активности ученицима
7. Проблеми и тешкоће у раду наставника
8. Посао наставника
9. Приватни часови
10. Вештине учења ученика завршних разреда
11. Примена вештина учења на нивоу школе и на нивоу појединачног наставника
12. Виђење наставника које особине имају ученици завршних разреда
13. Подршка директора наставницима
14. Подстицање иновативности наставника
15. Подршка коју образовни систем пружа за увођење нових садржаја и метода рада
16. Методе и активности које промовишу предузетништво

3.4 ПРОЦЕДУРЕ

Како се Министарство просвете и спорта укључило у реализацију пројекта од самог почетка то је олакшало и убрзало почетни процес избора, договарања и реализације истраживања. На предлог истраживачког тима, Министарство је прихватило изабране школе и обавило претходни разговор и обавештевање директора средњих школа. У тај процес су биле укључене и школске управе које су помогле у непосредној организацији истраживања. Све изабране школе су прихватиле позив да учествују и омогућиле да се истраживање непосредно и реализује. Процес селекције школа и непосредне организације истраживања обављен је током септембра месеца. У октобру је обављен један део истраживања, а остатак је завршен до краја новембра месеца.

Систем истраживања обављао се по следећем принципу. У сваку школу ишла су по два члана истраживачког тима - свако је био задужен за по једну групу испитаника (наставници или ученици). Обе групе су биле раздвојене и ученици су попуњавали упитник у једној учионици а наставници у другом простору. У већини школа су скоро целокупна разредна већа попуњавала упитник, а што се тиче ученика, упитник су попуњавали ученици једног одељења завршног разреда у одговарајућем профилу. Оно што је основна карактеристика процедуре јесте да су сви наставници попунили

КЉУЧНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ ЗА УЧЕЊЕ ТОКОМ ЧИТАВОГ ЖИВОТА У СТРУЧНОМ ОБРАЗОВАЊУ У СРБИЈИ

исти модификовани упитник који је обухватио обе компетенције. Такође, сви анкетирани ученици су попунили исти упитник који је садржао обе компетенције. Што значи да је комплетан узорак одговарао на питања везана за обе компетенције. Упитници нису слати унапред већ су учесницима дати непосредно при анкетању. Анкетање за наставнике трајало од 40 до 45 минута, а за ученике између 45 и 50 минута.

Током посета у свакој школи су интервјуисани директори школе. У неким школама и директори су попуњавали и упитнике намењене наставницима.

4. АНАЛИЗА ОДГОВОРА

Резултати добијени овим истраживањем показали су какав је став и ученика и наставника према двома компетенцијама *Научити како се учи* и *Предузетништво*. С обзиром на вишеслојност и комплексност како самог истраживања тако и добијених резултата у овом извештају приказаћемо их онако како је и само истраживање структурирано, односно даћемо посебно ученичке и посебно наставничке резултате у односу на обе компетенције.

4.1 УЧЕНИЦИ ЗАВРШНИХ РАЗРЕДА (ТРОГОДИШЊИХ И ЧЕТВОРОГОДИШЊИХ ПРОГРАМА)

Одговори који се односе на компетенцију Научити како се учи

Како ученици виде себе

Резултати истраживања указују да ученици генерално највише воле оне активности које имају јасно одређена правила (оцена 3,1 на четворостепеној скали), Истовремено себе виде као особе које воле саме да смишљају нове активности и да учествују у више различитих активности (оцена 3,3). Воле сами да доносе одлуке (оцена 3,4).

За решење сваког проблема сматрају да треба потражити више различитих решења (оцена 3,7), али да ипак за сваки проблем постоји само једно решење (оцена 2,3). Себе доживљавају као веома самосталне особе, свесне да ако и нешто не ураде добро први пут, следећи пут ће бити успешнији (оцена 3,4). Уче из сопствених грешака (оцена 3,6).

Значај учења у Србији

Већина успешних особа у Србији, по мишљењу ученика завршних разреда трогодишњих и четворогодишњих стручних школа, нису морали да буду успешни ђаци (оцена 2,2 на четворостепеној скали). Да би неко постао богат човек у Србији није морао да буде најуспешнији у учењу (оцена 1,8) а за његов професионални успех важније су друге ствари од способности учења (оцена 3,2).

Оваква слика се може објаснити евидентном кризом вредности у друштву исцрпљеном дугогодишњом економском и друштвеном кризом, ратовима и изолацијом. Очито је да ученици успешне особе виде само као материјално богате особе. Посматрајући медије у Србији, нарочито електронске, ови одговори су донекле очекивани.

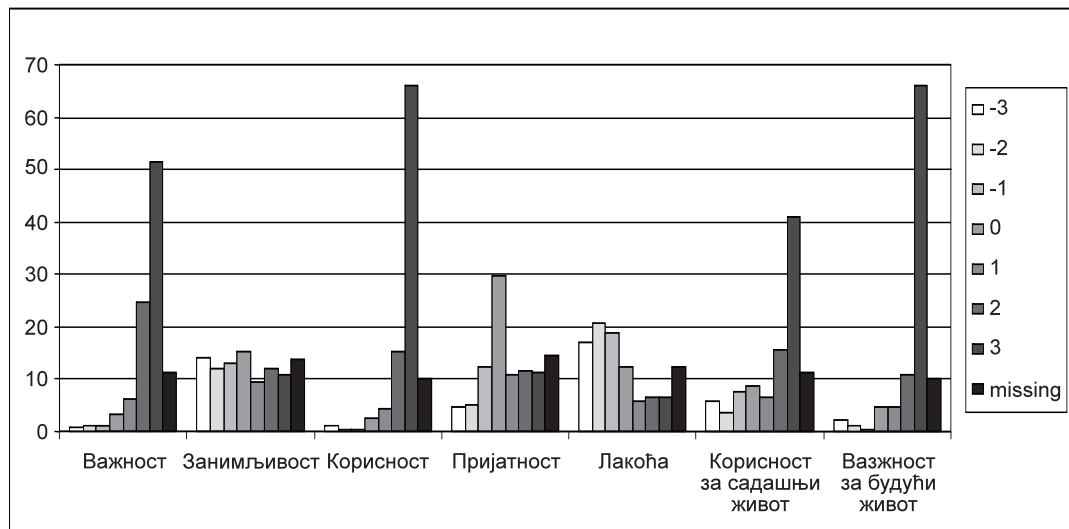
Шта ученици мисле о учењу

Велика већина ученика доживљава учење као важно и корисно како за садашњи, тако и за будући живот. Учење им је углавном тешко, ни досадно ни занимљиво, ни пријатно ни непријатно.

КЉУЧНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ ЗА УЧЕЊЕ ТОКОМ ЧИТАВОГ ЖИВОТА У СТРУЧНОМ ОБРАЗОВАЊУ У СРБИЈИ

Ученици су се о свом доживљају учења изјашњавали на седмостепеној скали, од -3 (за изразито негативан доживљај) до +3 (за изразито позитиван доживљај) – графикон 1.

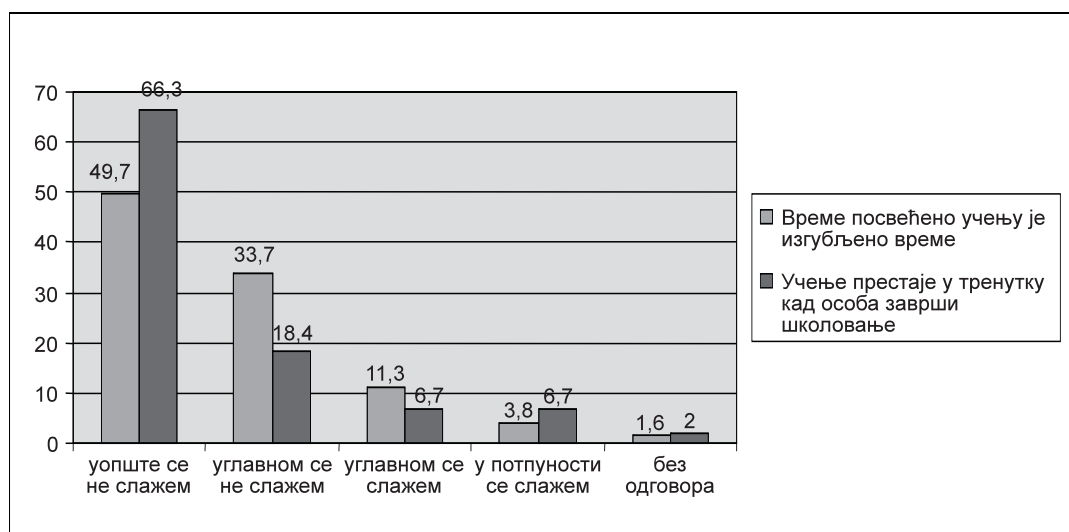
Графикон 1. Како ученици доживљавају учење

Шта учење значи ученицима

За ученике, учењем се повећава број информација (оцена 3,2 на четворостепеној скали) и научено им користи за боље сналажење у свакодневном животу (оцена 3,4) али и боље разумевање света око себе (оцена 3,1). Ученици не уче само за школу већ и ван ње (65,9%), а учење ће им омогућити да нађу посао за који се школују (оцена 3,4) али и бољи посао (оцена 3,2). Време посвећено учењу не сматрају изгубљеним и свесни су да учење не престаје у тренутку завршетка школовања (графикон 2).

Графикон 2. графичка интерпретација одговора на питања о изгубљеном времену и престанку учења

Карактеристике успешног учења/ученика

Успешан ученик мора да зна да располаже својим временом (оцена 3,4 на четворостепеној скали) као и да поставља права питања а не само да даје тачне одговоре (оцена 3,1). Успешност савладавања градива, условљена је дужином временом учења (оцена 2,6), а добре оцене у школи могу постићи и они који не знају како да уче (оцена 2,7), али само труд није гаранција успеха у учењу (оцена 2,7).

Ученици себе сматрају најодговорнијим за сопствени успех у школи (оцена 3,6) док наставнике процењују као нешто мање одговорне (оцена 2,7). Утицај родитеља на успех ученика у школи је велик (оцена 2,6).

Мотиви за учење

Као најјачи мотив за учење, ученици наводе жељу да постану стручни у послу за који се школују (оцена 3,3) и пронађу добро плаћен посао у струци (оцена 3,3) који је цењен у овом друштву (оцена 3,2) или да би уписали жељени факултет или вишу школу (оцена 3,1). Већини ученика је учење лично важно (оцена 2,7), јер желе да разумеју градиво које уче (оцена 2,8). Са друге стране уче што морају (оцена 2,4) и што други то од њих очекују (оцена 2,2) али и да им родитељи не приговарају (оцена 2,1).

Најслабији мотиви за учење су жеља да други мисле о њима као dobrим ученицима (оцена 1,5), уживање у учењу (оцена 1,7) или забава (оцена 1,8).

Стратегије учења

Технике учења

Ученици више пута пролазе кроз исто градиво док га не науче (76,1% њих то ради често или увек). Најчешће пролазе кроз градиво издвајајући најважније делове (75,8%), преслишавају се на глас (63,9%) и подвлаче текст (61,7%). Ученици ретко (или никад) користе различите изворе – књиге, часописе, ТВ, Интернет (59,9%), углавном праве табеле, графиконе или шеме на основу текста (86%), или белешке на основу уџбеника или свеске (54,5%).

Када уче, више воле задатке које могу одмах да реше (72,9%), сличне онима које су до тада решавали (60,1%) и око којих не морају много да се труде (67,8%).

На пракси ученици користе претходно стечена знања са теоријских часова (75,3%). Кад уче да овладају практичним вештинама већини њих неко то прво мора да практично покаже (66,8%). Ређе им је за учење практичних вештина довољно само писано упутство (55,2%). Практичним вештинама овладавају тако што их понављају више пута (77,2% њих то ради често или увек).

Настоје да уче у време када могу најбоље да се сконцентришу (80,2% њих то ради често или увек) или покушавају да се изолирају – гасе ТВ, искључују телефон (56,3%).

Методе мотивације

Ученицима је најчешћи мотив да ће по завршеном учењу моћи да се баве неком активношћу коју заиста воле (77,2% њих то ради често или увек).

Мотивацију за учење добијају и тако што покушавају да се прво науче оно што им је у градиву занимљиво (83,8%). Подсећају се да је важно добити добру оцену (75,3%), јер је то предуслов за упис на жељени факултет / вишу школу (69%). Не желе да разочарају родитеље (61,9%).

Ретко или никад их мотивише на учење чињеница да и други уче (61,2%).

Сарадња са другим ученицима

Током учења ученици раде у тиму са другим ученицима и то на решавању неког задатка или у појединим пословима на пракси (75,4%). Знају када је боље да раде самостално, а када са другима (89,1%). Незнатна већина њих (51,4%) ипак радије учествује у активностима које су предложили други, него што их сами предлажу и покрећу.

Приватни часови

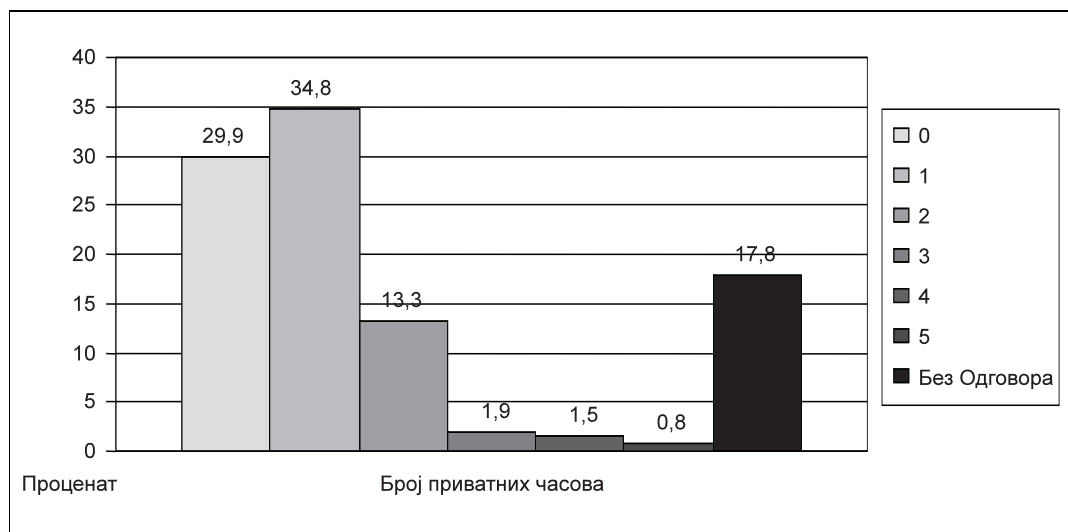
Приватни часови су све чешћа појава. Да би бар донекле осветлили утицај оваквог начина учења и одређен сет питања био је укључен у ово истраживање:

Укупан узорак

Одговори на групу питања везаних за приватне часове су веома индикативни. Редовно узима приватне часове из појединих предмета њих 68 (15,1%) а само пре одговарања у школи њих 74 (16,4%) ученика. Исти број испитаника (њих 144 тј. 31,9%) узима приватне часове из области која их посебно интересује и да би се припремили за даље школовање, што је за претпоставити да се ради о истој групи ученика. За 158 ученика (35%) приватни часови омогућују разумевање школског градива. Приватни наставник / наставница усмерава како самостално да учи њих 120 (26,6%).

Расподела броја ученика према броју предмета из којих узима приватне часове, приказана је у графикону 3.

Графикон 3. Расподела укупног броја ученика према броју предмета из којих узима приватне часове

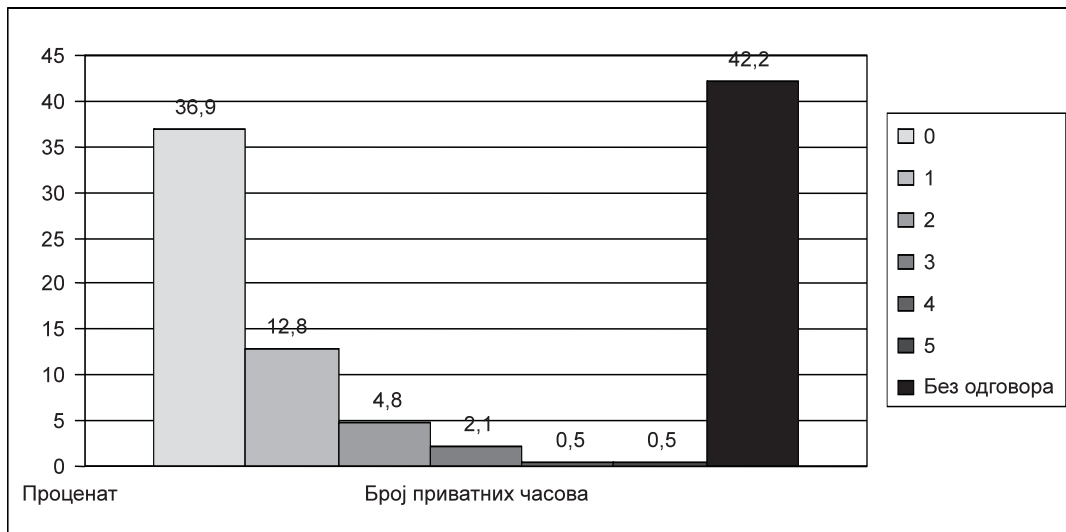

Примећује се одступање у броју испитаника – укупно 177 ученика (39,3%) узима приватне часове из једног до пет предмета.

Ученици завршног трећег разреда

Редовно узима приватне часове из појединих предмета њих 14 (7,5%) а само пре одговарања у школи њих 11 (5,9%). Готово исти број испитаника - њих 46 (24,6%) узима приватне часове из области која их посебно интересује а њих 47 (25,1%) да би се припремили за даље школовање, што је за претпоставити да се ради о истој групи ученика. За 47 ученика (25,1%) приватни часови омогућују разумевање школског градива. Приватни наставник / наставница њих 51 (27,3%) усмерава како самостално да уче. Расподела броја ученика трећег завршног разреда према броју предмета из којих узима приватне часове, приказана је у графикону 4.

Графикон 4. Расподела броја ученика трећег завршног разреда према броју предмета из којих узима приватне часове

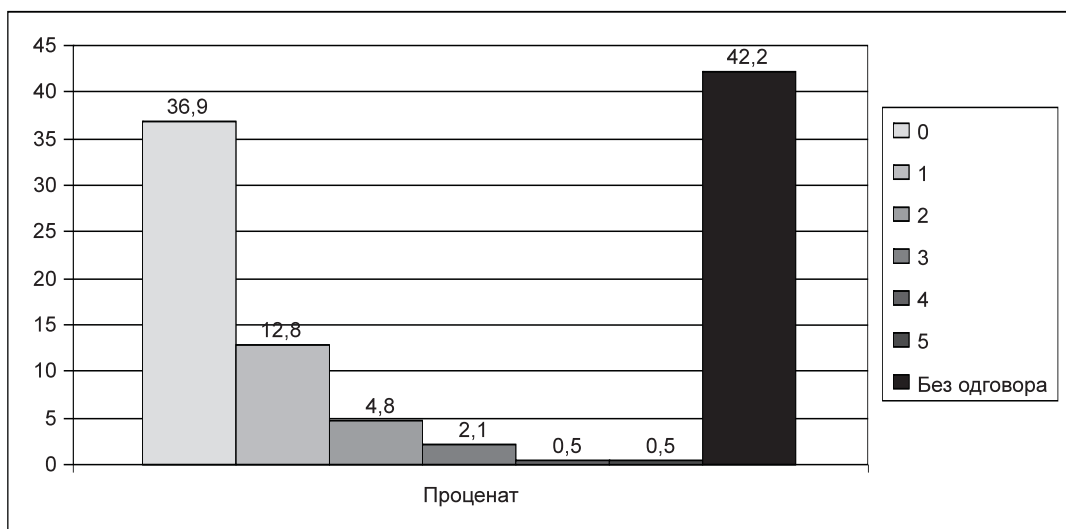
Примећује се одступање у броју испитаника – укупно 39 ученика (20,7%) узима приватне часове из једног до пет предмета.

Ученици завршног четвртог разреда

Редовно узима приватне часове из појединих предмета њих 54 (20,5%) а само пре одговарања у школи њих 63 (23,9%). Готово исти број испитаника - њих 98 (37,1%) узима приватне часове из области која их посебно интересује а њих 97 (36,7%) да би се припремили за даље школовање, што је за претпоставити да се ради о истој групи ученика. За 111 ученика (42,0%) приватни часови омогућују разумевање школског градива. Приватни наставник / наставница усмерава како самостално да учи њих 69 (26,1%).

Расподела броја ученика четвртог завршног разреда према броју предмета из којих узима приватне часове, приказана је у графикону 5.

Графикон 5. Расподела броја ученика четвртог завршног разреда према броју предмета из којих узима приватне часове

КЉУЧНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ ЗА УЧЕЊЕ ТОКОМ ЧИТАВОГ ЖИВОТА У СТРУЧНОМ ОБРАЗОВАЊУ У СРБИЈИ

Примећује се одступање у броју испитаника – укупно 138 ученика (52,3%) узима приватне часове из једног до пет предмета.

Број ученика који узима приватне часове очекивано је већи у групи ученика завршног четвртог разреда (78%). Ово се може објаснити, са једне стране већом захтевношћу четворогодишњих наставних програма, а са друге стране – великим бројем ученика у систему средњег стручног образовања који се пријављује за полагање пријемних испита на факултетима (четворогодишњи образовни профили) и вишим школама (четворогодишњи и трогодишњи образовни профили). Било би интересантно спровести истраживање квалификационе структуре уписаних студената прве године факултета и виших школа (број уписаних студената који су завршили гимназије и средње стручне школе, према броју и успеху) бар на државним факултетима.

Са друге стране структура уписаних ученика у трогодишње образовне профиле је, по правилу, доста лоша, тако да се број ових ученика који узимају приватне часове може чак сматрати оптималним, ако се ради о онима који морају да надоместе недостатке донете још из основне школе.

Ученичко виђење наставног процеса

Настава

Генерално посматрано настава у нашим средњим стручним школама је фронтална - 67,6% наставника често или увек стоји испред разреда и читав час прича а ученици морају да га слушају, Наставници јасно кажу шта ученици треба да запишу на часу (78,3%), прецизно кажу шта треба научити (69,4%) али и диктирају све што ученици треба да науче (64,7%). Никад или ретко предлажу ученицима да потраже више о градиву у другим изворима - часописи, Интернет, ТВ...(54,7%). Већина наставника (50,4%) ретко оставља времена својим ученицима да поставе питања.

Распоред намештаја /столова и столица) у учионици је у 70,1% случајева класичан што указује да се ретко користе активне методе учења. Податак који обесхрабрује јесте да већина наставника никада (53,7%) или ретко (16,4%) користи наставна средства – пројектор, графоскоп, рачунар, видео...

Незнатно је већи број наставника који често дају предлоге како учити одређено градиво (35,0%) у односу на оне који то чине ретко (32,2%). Готово сличан однос је и што се тиче подршке ученика да сами себе процене и оцене како су решили одређени задатак (35,9% то чини ретко, а исти је проценат оних који то чине често).

Подстицај да се смисли нешто ново или уради на неки други начин од стране наставника је такође на страни оних који то чине ретко или никад (49,4%) у односу на оне који то чине често или увек (48,6%).

Из ученичког угла гледано, наставници се равномерно деле на оне који ретко дају могућност постављања специфичних питања после наставе и оне који то чине често. Оваква доста оштра, али равномерна подела наставника указује на одређену кризу самих наставника.

Чест став да наши наставници највише раде са најлошијим ученицима, не произлази из овог истраживања. Наиме, ученици сматрају да наставници чешће раде са dobrим ученицима (67,6%).

Оцењивање

Ученицима је јасно шта морају да науче за одређену оцену (оцена 3,2 на четворостепеној скали), што се може објаснити и тиме да на часовима решавају

тестове у којима се тражи само оно што је обрађивано на часу (оцена 3,0). Истовремено, на тестовима се најчешће тражи примена знања у конкретним ситуацијама (оцена 2,7).

Што се тиче прегледања домаћих задатака или других ученичких радова, мишљења су подељена (оцена 2,6).

Интересантно је да ученици сматрају да више могу да науче нешто корисно из усменог испитивања (оцена 3,0), док су им мишљења подељена када је реч о могућностима учења из писменог испитивања (оцена 2,5). Можда објашњење лежи у ипак мање заступљеној пракси коришћења тестова, а знатно чешће писмених вежби као инструмената за писмено испитивање.

Међу ученицима су подељена мишљења око тога да ли им наставници објашњавају зашто су их оценили на одређен начин (оцена 2,5), да ли је оцењујување праведно (оцена 2,4), да ли их наставници охрабрују да сами процене свој рад (оцена 2,6) или да процене рад других ученика (оцена 2,3). Већина сматра да исказано разумевање градива условљава високу оцену за одговор (оцена 3,25). У већини случајева оцењује се начин доласка до решења (оцена 2,6). Са друге стране ученици добију од наставника подршку за напредак у учењу (оцена 2,95).

Одговори који се односе на компетенцију Предузетништво

Будући посао

Будући посао испитиваних ученика треба да буде добро плаћен (оцена 3,5 на четворостепеној скали), да се на њему пружа много нових прилика (оцена 3,4), да на њему стално уче нешто ново (оцена 3,2). Тај посао желе сами да покрену да би били самостални, али истовремено желе сигуран посао без пуно ризика (оцене 3,1).

Исказан страх од ризика, жеља да посао обезбеди сигурност и да на њему постоје јасна правила, без потребе да се доноси пуно одлука, може се протумачити и природним страхом од последица данашње ситуације у економији Србије која је у транзиционој фази, када је велики број људи остао незапослен или неадекватно плаћен за свој рад.

Са друге стране, нешто мање им је битно да радно место буде близу куће (оцена 2,8).

Искуства са предузетништвом

Без обзира што се ради о ученицима завршних разреда средњих стручних школа, који су по природи свог образовања морали да обављају практичну наставу у предузећима, велика већина њих ретко или никада је није посетила успешна предузећа (62,7%), разговарала са предузетницима (68,5%), читала часописе који се баве пословним активностима (63,2%) или радила на развоју сопствених идеја (62,3%).

Подељени су им одговори о томе да ли знају како функционише једно предузеће, или коме треба да се обрате ако имају неку пословну идеју.

Поредећи одговоре ученика огледних одељења са одговорима оних који се образују по класичним програмима, може се рећи да се виде први ефекти увођења наставног предмета Предузетништво. Наиме, ученици огледних одељења предњаче у односу на своје другове из класичних одељења, у сазнањима о томе шта треба да раде да би развили успешно предузеће, али и коме да се обрате за помоћ ако имају неку пословну идеју. Радили су доста на развоју сопствених идеја и истраживању могућности запошљавања у матичној струци. Ово се донекле и очекује, с обзиром

на курикулумом дефинисане исходе учења у оквиру наставног предмета
Предузетништво - наставне садржаје, препоручене технике и методе учења.

Очито, треба радити на побољшању овог курикулума, даљој обуци наставника као и имплементацији ових садржаја у све курикулуме.

Основни економски појмови

Већина ученика познаје значење основних економских појмова, како на макро, тако и на микро нивоу – ресурси, порези, продуктивност, економичност, предузеће... Међутим, нису најсигурнији у томе како тече процес оснивања предузећа - идеја и бизнис план су најређе заступљени одговори, оснивачки капитал чешће, док се простор, опрема, сировине подразумевају. Не може се са сигурношћу рећи ни да ли познају (бар у назнакама) административне процедуре оснивања различитих предузећа.

Што се тиче односа трошкова и цене робе коју би производили у “свом” предузећу, одговори би се могли сврстати већином у категорију задовољавајућих са аспекта теорије. Када се ови одговори упореде са сликом будућег посла којим би се бавили, пре би се могли сврстати већином у категорију запослених (позната правила и услови рада, без много инсистирања на доношењу одлука и без непотребног ризика).

Предузимљивост евидентно исказују као особину коју поседују, бар већина њих, али не може се на основу овог истраживања сагледати да ли је и у којој мери код ученика развијена жеља и компетенција за предузетништво.

4.2 НАСТАВНИЦИ

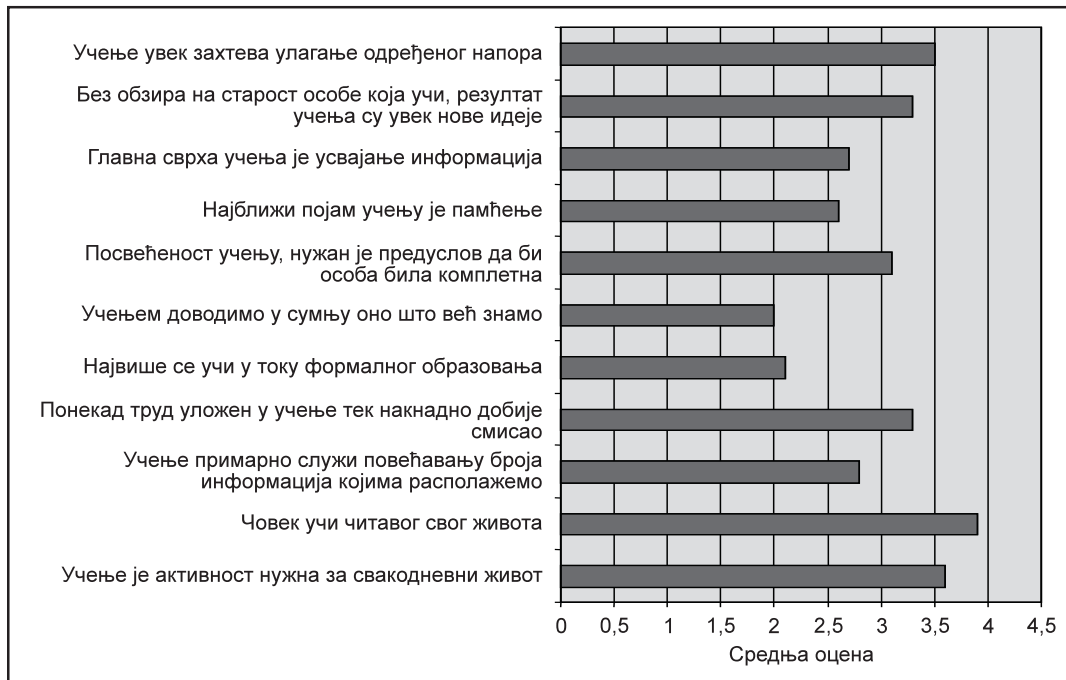
Одговори који се односе на компетенцију Научити како се учи

Како наставници виде себе

Резултати истраживања показују да наставници највише воле да смишљају нове идеје и активности (оцена 3,4 на четворостепеној скали), затим учествују у више различитих активности (оцена 3,3), али исто тако они воле да раде уобичајене ствари на нов, другачији начин (оцена 3,3). Односно, наставници воле иновације у начину свога рада и воле нове изазове. Затим, највећи број испитаника (оцена 3,7) сматра да у решавању проблема треба потражити више решења, а не само једно. Међутим, контрадикторан томе је став великог броја наставника (оцена 3,2) да највише воле активности у којима су јасно одређена правила. Овај последњи став наставника би могао да значи да наставници и када су иновативни и смишљају нове идеје сматрају да у тим активностима морају да буду јасно дефинисана правила.

Значење учења

Када је реч о учењу и значењу учења за већину наставника учење је доживотан процес (оцена 3,9 на четворостепеној скали), а више од половине наставника се не слаже са ставом да се највише учи ван формалног образовања (оцена 2,1). У складу са тим је и став већине наставника да је учење нужна активност у животу (оцена 3,6), која захтева улагање одређеног напора (оцена 3,5) и да је посвећеност учењу нужен предуслов да би особа била комплетна (оцена 3,1). Међутим, више од половине испитаних наставника се слаже (оцена 2,8) да је главна сврха учења - усвајање информација. Аналогно томе је и њихова сагласност (оцена 2,7) да учење примарно служи повећању броја информација којима располажемо.

Учење у Србији

Ставови наставника о статусу и вредновању учења у Србији се веома сагласни и чак 91,5 % наставника сматра да се учење не цени довољно у Србији. Већина наставника (91%) сматра да успешан човек у Србији не мора да буде успешан у учењу и да учење није толико важно за професионални успех (84,7%). Наставници сматрају (84,9%) да у садашњем друштвеном контексту ученици немају довољно сазнања или уверења да вреди учити. Ипак, већина наставника види да ће се улога образовања у будућности у Србији развијати (75,4%), али су и јасни у ставу да статус наставника одражава важност образовања у држави (71,4%).

Успешно учење и успешан ученик

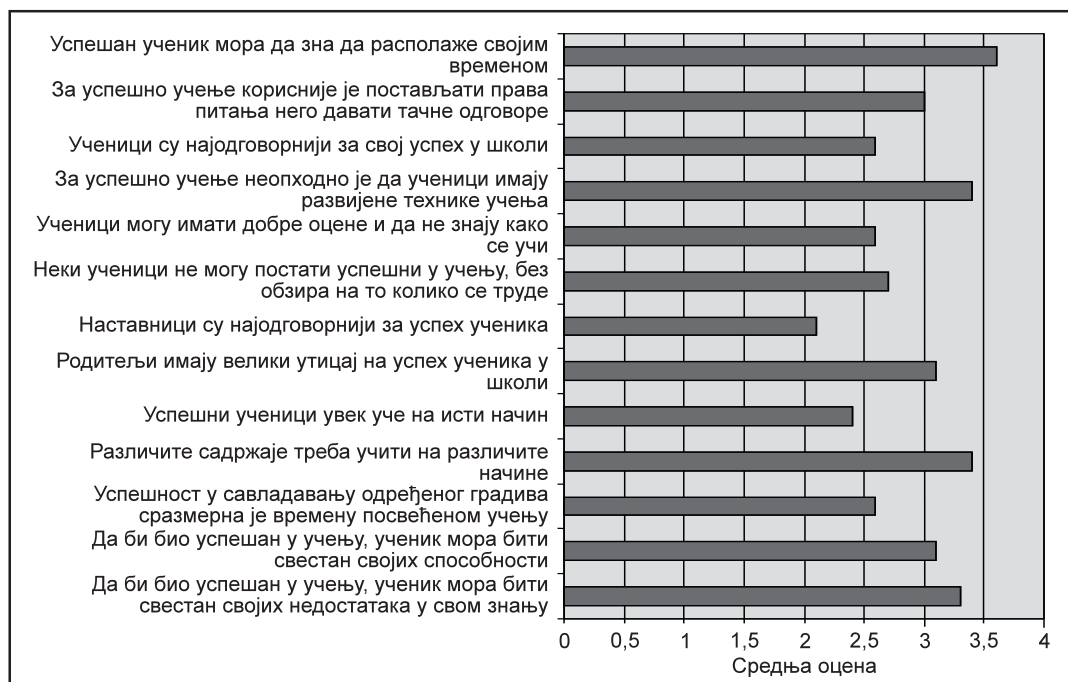
Већина наставника има заједничко виђење успешног ученика. Односно, да би био успешан ученик треба да:

- зна да располаже својим временом, (оцена 3,6),
- има развијене технике учења (оцена 3,4),
- различите садржаје учи на различите начине (оцена 3,4),
- буде свестан својих недостатака (оцена 3,3),
- буде свестан својих способности (оцена 3,1).

Свакако да овакав став намеће питање како и ко треба да помогне ученицима да развијају овакве способности и вештине.

Велико питање за наставнике јесте и степен њихове одговорности за успешно учење и успешност ученика, јер две трећине испитаних наставника (оцена 2,1) се не слаже са ставом да су они најодговорнији за успех ученика. Такав став је у корелацији и са ставом 60,7% наставника (оцена 2,6) да су ученици најодговорнији за свој успех у школи. То значи да већина наставника не сматра себе најодговорнијим за успех ученика. Ако се то повеже са њиховим виђењем шта је све потребно ученику да би био успешан поставља се питање – како ученик да развије своју максималну одговорност према себи и сопственом успешном учењу. За већину наставника (оцена 3,1) родитељи имају велики утицај на успех ученика.

КЉУЧНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ ЗА УЧЕЊЕ ТОКОМ ЧИТАВОГ ЖИВОТА У СТРУЧНОМ ОБРАЗОВАЊУ У СРБИЈИ

Зашто ученици уче?

Највећи број наставника сматра да ученици уче због оцена (оцена 3,7), а затим следе следећи разлози:

- Због тога што то други очекују од њих (оцена 3,5),
- Да би се уписали на жељене факултете (оцена 3,4),
- Зато што желе да овладају практичним вештинама у послу за који се школују (оцена 3,3),
- Зато што желе да нађу добро плаћен посао у струци (оцена 3,2),
- Зато што ће их родитељи наградити ако постигну добар успех (оцена 3,2).

Једна трећина наставника (оцена 3,2) сматра да њихови ученици уче јер им је учење лично важно, док остали наставници сматрају да се то не односи на њихове ученике. Радозналост као разлог за учење не види код својих ученика чак 60,3% наставника (оцена 2,7). Ако бисмо резимирали, по мишљењу наставника, њихови ученици уче само због оцена, због уписа на жељене факултете и зато што други то очекују од њих. Њихови ученици не уче због тога да би постали стручни у послу за који се школују (51,9% наставника), или да би се бавили послом који је цењен у друштву (60,9%), нити зато што је учење забавно (82,2 %).

Дешавања у школи

Према ставовима више од половине испитаних наставника (оцена 2,9) ученици се често односе са поштовањем према њима, често уважавају њихово мишљење (оцена 2,85), а када је реч о дисциплини половина наставника (оцена 2,4) сматра да ученици ретко отежавају рад наставника. Међутим, према мишљењима више од половине наставничког узорка (оцена 2,3) ученици ретко траже помоћ од наставника када имају проблеме у учењу, затим ретко траже савет од наставника како да буду успешнији у учењу (оцена 2,2), или ретко траже савет како да уче одређене делове градива (оцена 2,1). Овакви ставови намећу закључак да ученици поштују наставнике, уважавају њихово мишљење, не отежавају рад наставницима својом дисциплином, али да немају довољно развијену навику или вештину да разговарају са наставницима о својим проблемима у учењу, да траже помоћ и савет од њих.

Колико наставне активности одговарају ученицима

Према мишљењу велике већине наставника (оцена 3,5) ученици воле када им наставници прецизно кажу шта треба да науче што је у сагласности са претходним ставом наставника да већина њихових ученика учи због оцене. Сагласан је и став наставника (оцена 3,25) да ученици воле проверу знања у којима се тражи само оно што се обрађивало на настави, иако половина наставника (оцена 2,6) у исто време сматра да ученици воле провере знања у којима могу да покажу да разумеју оно што су учили. Затим, већина наставника сматра (оцена 3,5) да ученици када уче неке практичне вештине воле да има се прво то покаже и да ученици воле да им наставници јасно кажу шта треба да запишу на часу (оцена 3,3). Чак 66,9% наставника се не слаже са тврдњом да ученици воле да им се се предложи да потраже нешто више о градиву које су учили на настави, осим онога што морају да запишу да би то одговарали. Нешто више од половине наставника сматра да ученици воле да када их наставници испитују оно што се може научити напамет (оцена 2,3). И у реализацији задатака на пракси, према мишљењу већине наставника (оцена 2,7) ученици воле да им се дају писане процедуре. Али, велики број наставника (оцена 3,0) сматра да ученици воле да их наставници подстичу да заједнички раде неке задатке.

Ако бисмо резимирали, према мишљењу наставника, ученици воле да им се каже шта да запишу на часу, да науче напамет да би то одговарали, да воле да одговарају само оно што се обрађивало на часу, да воле писане процедуре, али и да воле да их наставници подстичу да заједнички раде неке задатке.

Решавање тешкоћа у раду наставника

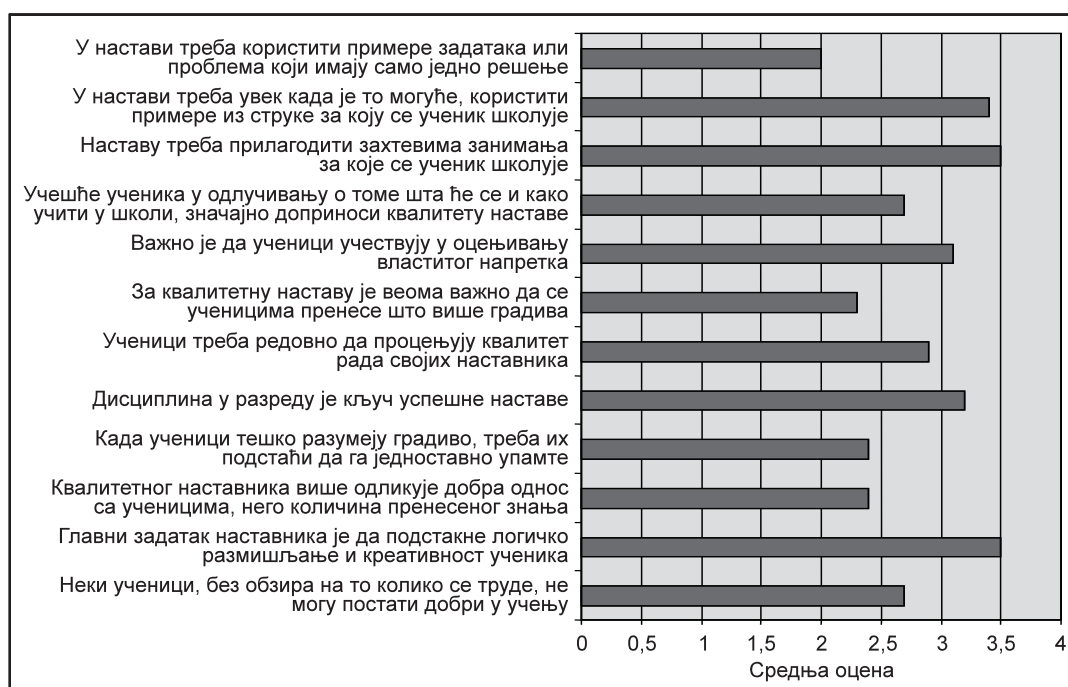
Ако погледамо одговоре у овој групи питања они се углавном налазе на два нивоа петостепене скале – *умерено и доста*. Међутим, ни у једном од одговора нема доминатне или заједничке већине. Углавном се одговори наставника крећу око половине испитаника. Где наставници могу доста да утичу и да помогну да се реше проблеми јесте област повећања ученичког самопоуздања (оцена 3,7), затим у јачању ученичког критичког размишљању (оцена 3,6), подстицању креативности ученика (оцена 3,6). Такође, сличан проценат наставника (оцена 3,5) сматра да могу доста да утичу на развој одговорности код ученика за сопствено понашање. Међутим, када је реч о развоју иницијативности ученика, највећи број наставника (оцена 3,3) сматра да умерено може да утиче на то. Када је реч о ученицима који имају тешкоћа у учењу и о ученицима којима треба помоћи да би били успешнији, већина наставника сматра да то може само умерено да уради. Односно, 43,2% наставника сматра да умерено може да мотивише ученике који су слабо заинтересовани за учење, а 53,5 % наставника (или оцена 3,1) сматра да умерено може да утиче на ученике којима не иде добро у школи да повећају успешност. У складу са тим је и став мање од половине наставника (оцена 3,3) да умерено могу да подстакну оне ученике на учење који немају подршку код куће, сличан је и став наставника да умерено могу да утичу на ученике да истрају на задатаку који им је тежак (оцена 3,2). Међутим, до најтежих ученика, ипак може да допре 39% наставника (оцена 3,3).

Можда би био заједнички став да умерено наставници могу да помогну ученицима који имају тешкоће у учењу и којима треба помоћ, умерено могу да заинтересују ученике који су слабо заинтересовани за учење. Наставници највише могу да утичу на развој самопоуздања ученика везаног за учење, а најмање да редовно уче (оцена 3,0).

Посао наставника

Главни задатак наставника је, према мишљењу убедљиве већине наставника (97,3 %) наставника (оцена 3,5) да подстакне логичко размишљање и креативност ученика. Затим, већина наставника наставника сматра да наставу треба прилагодити захтевима занимања (оцена 3,5) и у настави треба користити примере из струке за коју се ученик школује (оцена 3,4). Већина наставника се углавном или у потпуности слаже (оцена 3,2) са ставом да је дисциплина кључ успешне наставе и да је важно да ученици учествују у оцењивању властитог напретка (оцена 3,1). Затим, наставници се слажу да ученици треба редовно да процењују квалитет рада својих наставника (оцена 2,9). Међутим, када је реч о учешћу ученика у одлучивању шта ће се и како учити у школи што би допринело квалитету наставе нешто више од половине наставника се слаже (оцена 2,7). За 40,7 % наставника добар однос са ученицима је пресудан за квалитет рада наставника. И у овој групи питања наставници следе своје раније изнето виђење и већина се не слаже да у настави треба користити примере задатака или проблема који имају само једно решење (оцена 2,0).

Приватни часови

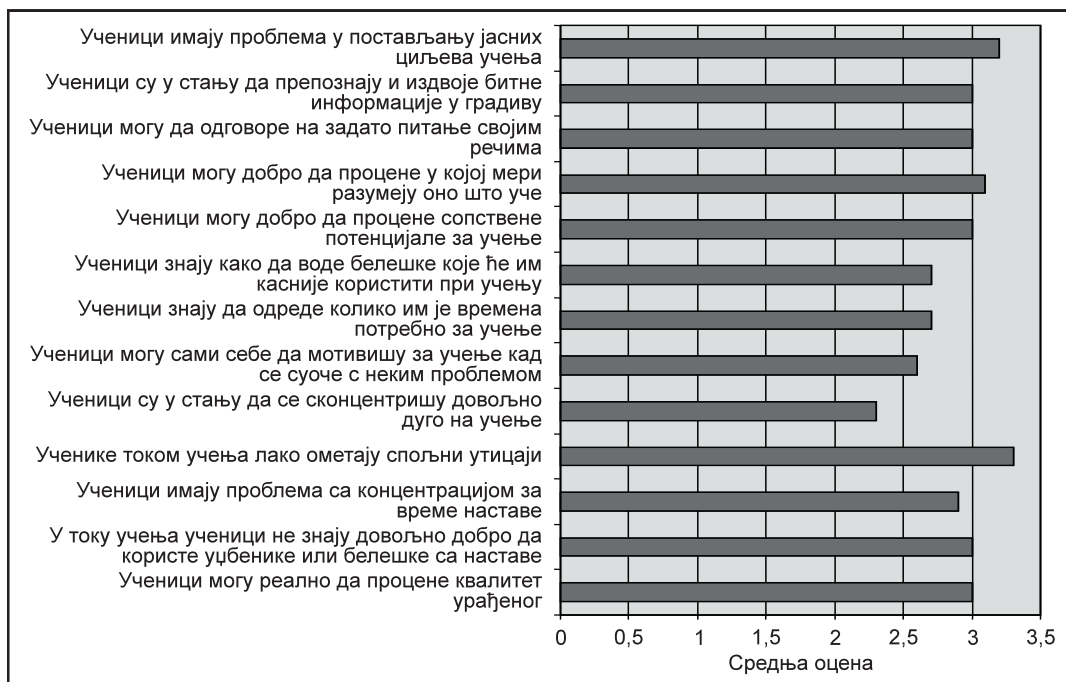
На основу одговора наставника, 89,5 % њих не држи приватне часове редовно, а повремено их држи 26,7%. Међутим, 66,7 % наставника сматра да приватни часови омогућавају ученицима да разумеју школско градиво, а чак 72,7 наставника сматра да је њихова функција да помогну ученицима у даљем школовању. Али исто тако, 63,1% наставника сматра да приватни часови не усмеравају ученике како да самостално уче, а 78,7% сматра да ипак приватни часови нису потребни за савладавање градива и да су мода.

Вештине учења ученика завршног разреда

Када говоримо о вештинама учења ученика а које препознају наставници, резултати показују јако подељене ставове наставника. Највећи степен сагласности међу наставницима је постигнут према ставу - да већину ученика током учења лако ометају спољњи утицаји (оцена 3,3). Затим, 44,7% наставника (или оцена 3,2) је

сагласна да већина ученика има проблема у постављању јасних циљева учења. За једну трећину наставника (оцена 3,1) око половине ученика може добро да процени у којој мери разумеју оно што уче. Затим, за 37,2% наставника (оцена 3,0) око половине ученика је у стању да препозна и издвоји битне информације у градиву. Слично је и са ставом наставника (оцена 3,0) да око половине ученика може да одговори на задато питање својим речима. Веома су интересантни одговори наставника када је реч о томе колико ученици могу да процене сопствене потенцијале за учење (оцена 3,0), јер за 30 % наставника то може мали део ученика, за 30,9% наставника – то може око половине ученика и за око 30,9% наставника то може да уради већина ученика. Свакако да овако подељени одговори захтевају додатно истраживање и испитивање. Одговори наставника су доста усаглашени и када је реч о томе колико ученици знају да користе уџбенике и белешке и могу да процењују квалитет онога што ураде. Односно, за 35,4% наставника (оцена 3,0) око половине ученика не зна довољно добро да користи уџбенике или белешке са наставе. Ово тражи додатно испитивање. Једна трећина наставника (оцена 3,0) сматра да око половине ученика може реално да процене квалитет урађеног. Међутим, нешто мање од половине или око половине наставника сматра да мали број ученика:

- зна како да води белешке које ће им касније користити при учењу (оцена 2,7)
- зна да одреди колико им је времена потребно за учење (оцена 2,7)
- који могу сами себе да мотивишу за учење кад се суоче са неким проблемом (оцена 2,6)
- који је у стању да се концентрише довољно дуго на учење (оцена 2,3).

Активности у настави које могу подстаћи развој вештина учења (на нивоу школе и које користи наставник лично)

У оквиру овог сета питања наставници су давали одговоре са аспекта учесталости остваривања тих активности на нивоу школе и на нивоу важности тих активности за сваког појединачног испитаника.

Активности на нивоу школе

Према ставовима нешто мање од половине наставника (оцена 3,2) похваљивање ученика за постигнут успех се увек практикује у њиховим школама. То је уједно и активност за коју се определио највећи број наставника да се увек реализује на нивоу школе. За 46,5 % наставника (оцена 3,1) често се на нивоу школе остварује праведно оцењивање ученика, а за 37,8 % наставника то је активност која се увек остварује. На нивоу школе увек се детаљно образлажу оцене ученику (оцена 2,9).

Око половине испитаника оценило је да се следеће активности **често** дешавају на нивоу школе:

- Коришћење примера из свакодневног живота при учењу новог градива - (оцена 3,0),
- Повезивање идеја с појмовима које ученици већ познају - (оцена 3,0),
- Повезивање новог градива са ученичким искуством из професионалне праксе - (оцена 3,0),
- Јасно указивање на оно што се очекује од ученика из одређеног предмета - (оцена 3,0),
- Давање повратних информација ученицима о њиховом напретку у односу на претходно испитивање (оцена 2,9),
- Указивање на постојање више разчитих начина за решавање одређеног проблема (оцена 2,8),
- Повезивање новог градива са градивом из других предмета (оцена 2,8),
- Сарадња са осталим наставницима на одређивању циљева наставе одређеног образовног профила (оцена 2,8)
- Подстицање ученика да сами вреднују сопствени рад (оцена 2,6)
- Коментарисање решења задатака како би се ученицима објаснило зашто је неки одговор тачан а неки нетачан (оцена 2,5)
- Разговор са ученицима о унапређивању њихових вештина учења (оцена 2,5)
- Сарадња са ученицима на одређивању циљева наставе одређеног предмета (оцена 2,4)

Међутим, оно што се **ретко** дешава на нивоу школе за скоро половину наставника јесте:

- Упознавање ученика с различитим техникама учења (оцена 2,5)
- Подучавање ученика о томе како да воде сопствене белешке (оцена 2,5)
- Осмишљавање наставе у сарадњи са ученицима (оцена 2,4).

Ако погледамо како су на ова иста питања одговорили наставници са аспекта сопственог схватања важности ових активности за побољшање учења, видећемо да су све ове активности наставници оценили на петостепеној скали као углавном важне и врло важне. И даље је најважније за наставнике лично праведно оцењивање свих ученика (оцена 3,85), затим похваљивање ученика за постигнут напредак у учењу (оцена 3,7), затим коментарисање задатака како би се ученицима објаснило зашто је неки одговор тачан а неки нетачан (оцена 3,7). Високе оцене важности наставници су дали са личног аспекта и свим осталим активностима:

- Подучавање ученика о томе како да воде сопствене белешке (оцена 3,6)
- Повезивање идеја с појмовима које ученици већ познају (оцена 3,6)
- Коришћење примера из свакодневног живота при учењу новог градива (оцена 3,6)
- Повезивање новог градива са ученичким искуством из професионалне праксе (оцена 3,6)
- Указивање на постојање више различитих начина за решавање одређеног проблема (оцена 3,5)

- Давање повратних информација ученицима о њиховом напретку у односу на претходно испитивање(оцена 3,5)
- Јасно указивање на оно што се очекује од ученика из одређеног предмета (оцена 3,5)
- Детаљно образлагање оцене сваком ученику (оцена 3,5)
- Сарадња са осталим наставницима на одређивању циљева наставе одређеног образовног профила(оцена 3,5)
- Прилагођавање начина рада у складу са различитим способностима ученика(оцена 3,5).

Мањи проценат важности (оцена 3,4) наставници су дали развоју техника и вештина учења ученика, и то – упознавању ученика с различитим техникама учења, затим подучавању ученика о томе како да воде сопствене белешке, подстицању ученика да сами вреднују сопствени рад, разговору са ученицима о унапређивању њихових вештина учења, подстицању ученика да међусобно вреднују свој рад и раду у малим групама. Најмањи проценат важности наставници су дали (оцена 3,2) сарадњи са ученицима на одређивању циљева наставе одређеног предмета и осмишљавању наставе у сарадњи са ученицима.

Особине ученика завршних разреда

Према мишљењу нешто више од трећине испитаних наставника **већина** ученика је спремна да сарађује и да се договара са својим вршњацима (оцена 3,2).

Међутим, према мишљењу наставника **половина** ученика је отворена за промене и нова искуства (оцена 3,2), затим може ефикасно да комуницира (оцена 3,1), мотивисано је за остваривање постављеног циља (оцена 3,0) и оспособљени су за рад у тиму (2,9). Такође, половина ученика се осећа компетентним и ефикасним (оцена 2,8), преузима одговорност за сопствено понашање (оцена 2,8), самостални су у раду (оцена 2,8), спремни су да преузму иницијативу (оцена 2,8), ефикасно постављају циљеве које желе да остваре (оцена 2,8), способни су да креативно решавају проблеме (оцена 2,8).

Подршка директора и колега

Одговори већине наставника показују да наставници могу увек да се обрате директору (оцена 3,4), да се директор труди да осигура потребне услове рада (оцена 3,3), да уважава и користи идеје наставника (оцена 3,1). Директор подстиче и труди се да омогући стручно усавршавање наставника (оцена 3,2), затим охрабрује наставнике да дају иницијативе и предлоге (оцена 3,0), подтиче сарадњу међу наставницима (оцена 3,0). Према одговорима наставника у њиховим школама наставници сарађују у различитим пројектима и активностима (оцена 3,0), и наставници се могу ослонити на стручну помоћ својих колега (оцена 3,1).

Иновативност у раду наставника

Према мишљењу већине наставника у њиховим школама се од наставника очекује да стално уче и иновирају свој рад (оцена 3,1), затим наставници се охрабрују да примењују нове методе рада (оцена 3,0), и у њиховим школама се примењују различити приступи и методе рада (оцена 3,0).

Подршка коју образовни систем пружа за увођење нових садржаја и метода рада

У овој групи питања наставници су се својим одговорима поделили између два нивоа одговора на четворостепеној скали - "недовољна" и "довољна". Према мишљењу наставника **недовољна** је: доступност наставних материјала (оцена 2,5), доступност опреме и наставних средстава (оцена 2,5), доступност стручног усавршавања усклађеног са потребама наставника (оцена 2,5) стално информисање о иновацијама и променама у систему (оцена 2,5), аутономија школа (оцена 2,5).

Одговори који се односе на компетенцију Предузетништво

Подстицање предузимљвости ученика у школи

Према ставовима већине наставника у њиховим школама се са ученицима разговара о могућностима њиховог даљег образовања (оцена 3,3), затим разговара се о могућностима будућег запослења ученика (оцена 3,0). Наставници се слажу да се ученицима пружају могућности самосталног доношења одлука везаних за решавање различитих ситуација и проблема (оцена 2,8). Нешто мање од половине наставнике слаже се да се у њиховим школама ученицима омогућава реализација праксе у успешним компанијама (оцена 2,8) као и упознавање различитих послова у оквиру занимања (оцена 2,8), такође у настави се подстиче тимски рад ученика (оцена 2,8). Велики број наставника слаже се да се у њиховим школама код ученика високо вреднује и подстиче самосталност у раду (оцена 2,9), и пружају могућности самосталног доношења одлука везаних за решавање различитих ситуација и проблема (оцена 2,8). Нешто мање од половине наставника сматра да се у њиховим школама организују различите активности у којима ученици могу да изразе своју личност и креативност (оцена 2,7), затим ученицима се омогућава реализација праксе у успешним компанијама (оцена 2,7). Међутим, када је реч о основним знањима о предузетништву којима владају ученици – нешто мање од половине наставника (44,7%) се слаже са тим, док се 36,6 % наставника не слаже са овим ставом.

4.3 СТАВОВИ ДИРЕКТОРА ШКОЛА

Истраживањем је било обухваћено 16 директора средњих стручних школа. Директори су одговарали на отворена питања у посебном упитнику. Већина директора је била веома спремна за сарадњу и радо су се укључили у само истраживање:

Уважавање идеја наставника

Већина директора (10) је рекла да се идеје наставника анализирају на стручним активима и наставничким већима. С тим што је 5 од њих рекло да они доносе коначну процену (директори) да ли је идеја конструктивна тј. да ли ће се идеја усвојити и реализовати. Остали директори (5) своју подршку тумаче и кроз њихову улогу у обезбеђивању материјалних средстава за реализацију идеја наставника које се доносе на увођење нових наставних метода и садржаја.

Охрабривање наставника да износе нове идеје

Питање – како охрабрујете наставнике да дају иницијативе и предлоге, директори су, по нашем мишљењу схватили скоро исто као претходно, па смо зато добили следеће одговоре:

- финансијски подржавају иницијативе и предлоге за стручно усавршавање наставника (4)
- вербално охрабрује сваку иницијативу (4)
- омогућују наставницима да износе иницијативе и предлоге на наставничким већима и стручним активима (3)
- проналази социјалне партнере (предузећа) за подршку иницијативама и предлозима који се односе на модернизацију садржаја (1)
- «истакне» предлагача на наставничком већу (1).

Подстицање сарадње међу наставницима

За већину директора подстицање сарадње значи:

- рад у стручним активима (15)
- упућивање млађих наставника на сарадњу са старијим (3)
- ангажовање на пројектима (2)
- припрему ученика за такмичење (2)
- организовање излета и дружења (2)
- реализацију креативних радионице и семинаре у школама (1)
- истицање значаја сарадње (1).

Када се наставници обраћају директорима

Директори су рекли да су то најчешће следеће ситуације:

- набавка наставних средстава и помагала (10)
- лични проблеми (6)
- проблеми са ученицима (5)
- проблеми у реализацији наставе (начин, садржај) (3)
- изношење разних предлога (2)
- одлазак на семинаре (2)
- писања пројеката и учешће у њима (1).

КЉУЧНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ ЗА УЧЕЊЕ ТОКОМ ЧИТАВОГ ЖИВОТА У СТРУЧНОМ ОБРАЗОВАЊУ У СРБИЈИ

Подстицање стручног усавршавања наставника

Већина директора је одговорила да упућују наставнике на семинаре (15), затим следе:

- обуке на нивоу школе (3)
- посете сајмовима (2)
- сарадња са социјалним партнерима (1)
- стална сарадња са матичним факултетом (1)
- посете другим школама (1).

Обезбеђивање услова за рад

Потребне услове за рад (наставна средства, опрему и сл.), већина директора обезбеђује из сопствених средстава (7), затим преко локалне заједнице (5), донације родитеља, НВО, ЕУ (4) и преко пројеката (2).

Утицај наставника на одлуке директора

На питање у којим ситуацијама наставници могу да утичу на одлуке директора, већина њих је навела да су то ситуације када су предлози за решења проблема аргументовани (7),

- везано за текућа питања школе (расподела предмета, разредна старешинства, набавка наставних средстава, изрицање васпитно-дисциплинских мера, награђивање ученика, одређивање времена за ван-наставне активности итд.) (4)
- код уписа ученика (2)
- у ситуацијама када је нешто у интересу ученика и школе (2)
- креирање развојног плана школе (1)
- сагласност за звања наставника (1)
- када је нешто везано за струку (1)
- у свим ситуацијама осим у одређивању најближих сарадника и формирању радних тимова (1).

Охрабривање наставника да сарађују међусобно

Директори охрабрују наставнике да сарађују на заједничким пројектима и активностима на следеће начине:

- формирају пројектни тим (од свих заинтересованих) на наставничком већу који материјално стимулише из сопствених прихода (5)
- представља значај пројекта за школу (4)
- пишу пројекте (2)
- пишу наставне планове и програме (2)
- формира тим наставника који треба да шире позитивну енергију и потребу за променом (1)
- тимски раде на побољшању рејтинга школе (резултат 100% остварен план уписа) (1)
- активније појединце упућује на сарадњу са другима наставницима (1)
- ослобађа од неких обавеза у школи (1).

Решавање проблема

На питање у којим случајевима охрабрујете наставнике да заједнички решавају проблеме школе, директори су одговорили, приликом:

- решавања проблема ученика (изостанци, критеријуми оцењивања...) (6)

- креирања развојног плана школе (3)
- реализације наставног плана и програма (3)
- набавке опреме и средстава (2)
- креирања политике уписа (1)
- поделе часова (1)
- реализације годишњег плана школе (1)
- само-вредновања школе (1)
- сарадње са родитељима (1).

Међусобна стручна помоћ наставника

На питање колико често се наставници ослањају на стручну помоћ колега, по мишљењу директора најчешће се млађи наставници ослањају на старије, искусније колеге (9). Један део директора сматра да је то врло ретко (5), док други директори сматрају да се то дешава у оквиру стручних актива (2) или пак да то зависи од подручја рада (1).

Спремност наставника да саслушају коментаре о свом раду

На питање каква су Ваша искуства са отвореношћу наставника за коментаре сопственог рада, већина директора сматра нису отворени за коментаре сопственог рада (6), да од скоро уведена нова обавеза вредновања и само-вредновања школа битно утиче на отвореност наставника за коментаре свог рада (4). Један директора сматра да је део наставника спреман да прихвати позитивне коментаре (2). Занимљиво је да су неки директори приметили флексибилност за коментаре код млађих наставника и оних који предају у огледним одељењима (3)

Размена нових искустава

На питање како наставници размењују нова сазнања, искуства и идеје већина директора је поново одговорила да се то дешава на стручним активима и наставничким већима (12).

5. ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

Задаци овог пројекта били су усмерени на истраживање обима и могућности окружења за учење и педагошке приступе који омогућавају развој кључних компетенција, а посебно две изабране кључне компетенције - *Научити како се учи* и *Предузетништво* и то у средњем стручном образовању. Поред тога, један од задатака овог пројекта била је и процена могућности и припремљености стручних школа за увођење и даље развијање ових двеју кључних компетенција у средњем стручном образовању у Србији.

Основни налази који су добијени, како у ученичким одговорима, тако и у наставничким и одговорима директора, показују да средње стручне школе у Србији имају почетно искуство и спремност за развијање обеју компетенција и да постоје велике потребе за интензивнијим радом на развијању ових двеју компетенција. Таква потреба за интензивним радом на развијању посебно *Научити како се учи* компетенције видљива је у наставничким одговорима и намеће се као један од приоритета у даљем раду на развоју ових компетенција у Србији.

Научити како се учи

Ученички налази су показали да је досадашња реформа средњег стручног образовања отворила путеве и створила могућности јачања *Научити како се учи* компетенције и да је то видљиво и у укупној успешности огледних одељења у средњем стручном образовању. Ученици су показали своју отвореност и спремност за увођење нових облика и метода наставе, интерактивни однос са наставницима, флексибилност и стицање нових вештина учења.

Када је реч о наставницима и развијању *Научити како се учи* компетенције основни закључак који произлази из овог истраживања јесте да су наставници спремни за даље усавршавање ове компоненте. Међутим, оно што је неопходно као претходни или први степен у том процесу јесте интензивирање дидактичко-методичког усавршавања наставника. Односно, предлог овог истраживања јесте да се процес развоја *Научити како се учи* компетенције директно повеже са препорукама и предлозима Стратегије за развој стручног образовања, коју је Влада Републике Србије усвојила крајем децембра 2006. године и то у области стручног усавршавања наставника. У овом документу један од сегмената даљег стручног усавршавања наставника јесте захтев за **увођењем нових педагошких метода** како би се повезали развојни програми на нивоу школа и програми за педагошко и психолошко усавршавање. Тако би се подстакли креативни приступи планирању и извођењу наставе и практичне наставе за ученика. Оно што посебно одликује овако конципиран систем усавршавања јесте обавеза да савремене методе наставе и учења буду истовремено и садржај и метод педагошко-психолошке обуке наставника. Иновирање метода рада треба да доведе то битне промене а то је *померање тежишта са наставе на учење*. Реч је заправо о примени конструктивистичког принципа у процесу наставе и учења: уместо испоруке знања, ученике треба оспособљавати за конструкцију знања, а то значи да и усавршавање наставника треба да има исте карактеристике. Код усавршавања наставника акценат треба ставити на повезивање стручног искуства и нових педагошких идеја и решења.

Увођење нових педагошких метода би био први ниво или корак у развоју *Научити како се учи* компетенције. Ово је посебно значајно за наставнике у средњим

стручним школама, с обзиром на чињеницу да многи од њих нису стекли иницијално наставничко образовање већ своје образовање су стекли у другим областима – техници, медицини, економији, праву, друштвеним и природним наукама. У складу са тим а на основу одговора свих учесника можемо да закључимо да је **први приоритет у развоју ЛТЛ у стручном образовању у Србији – стручно усавршавање наставника стручних школа за увођење нових педагошких метода.**

Други приоритет у развоју *Научити како се учи компетенције* јесте иновирање и усавршавање сарадње између ученика и наставника поготову у области развоја вештина учења и даље усавршавање укупног стила рада наставника. Односно, сарадња између ученика и наставника треба да обухвати и друге сфере а не само тумачење и образлагање оцено, праћење напредовања итд. Наставници треба да буду још боље оспособљени и припремљени да могу ученицима да помогну у развоју личних вештина учења, у решавању проблема посебно у учењу, у саветовању за избор каријере и развијање тимског рада.

Трећи приоритет односи се на интензивније укључивања родитеља у процес наставе и учења, јер су и наставници и ученици показали у својим одговорима, да је улога родитеља веома важна и да и једни и други очекују много активнији и ангажованији родитељски приступ.

Предузетништво

Слични су и налази у оквиру компетенције *Предузетништво* где су ученички одговори потврдили добро почетно искуство које је настало као резултат увођења предмета Предузетништво као обавезног предмета у огледним образовним профилима (2004. године). Досадашње, можемо рећи почетно искуство стручних школа у развијање компетенције предузетништво, значи велики реформски помак у образовању. Ефекти тог процеса могу се видети у свим ученичким и наставничким одговорима из огледних школа у овом истраживању. На основу тих резултата и одговора свих учесника потребно је даље анагажованије развијање ове компетенције и то увођењем предмета Предузетништво у све образоване профиле, стручним усавршавањем наставника за област предузетништво, развијањем укупне филозофије предузетништва у стручном усавршавању и укупно постављање предузетништва на системски начин.

Поредећи одговоре ученика огледних одељења са одговорима оних који се образују по класичним програмима, може се рећи да се виде први ефекти увођења наставног предмета Предузетништво. Наиме, ученици огледних одељења предњаче у односу на своје другове из класичних одељења, у знањима о томе шта треба да раде да би развили успешно предузеће, али и коме да се обрате за помоћ ако имају неку пословну идеју. Радили су доста на развоју сопствених идеја и истраживању могућности запошљавања у матичној струци. Ово се донекле и очекује, с обзиром на курикулумом дефинисане исходе учења у оквиру наставног предмета Предузетништво – наставне садржаје, препоручене технике и методе учења.

Очито, треба радити на побољшању овог курикулума, даљој обуци наставника као и имплементацији ових садржаја у све курикулуме

Када је реч о директорима и њиховој улози у развоју обе компетенције будући програм лиценцирања директора као и обука која томе претходи, треба да уважи и укључи елементе развоја обе компетенције и то у области рада са наставницима и рада са ученицима.

С обзиром на чињеницу да је ово истраживање показало успехе али и и одређене слабости и тешкоће које постоје у тренутној пракси у средњем стручном образовању

5. ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

посебно у сфери развоја вештина учења било би добро да образовне власти у Србији обаве овакво истраживање у средњем стручном образовању и то у оним подручјима рада која нису била обухваћена овим истраживањем. Такође, такво једно истраживање требало би да се реализује и у гимназијама. Тиме би се развој ових двеју компетенција могао да прати у усавршавању на нивоу читавог средњег образовања у Србији.

